

Nataliia Tykholoz

Ivan Franko Lviv National University, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3968-9162>

Франкіана Петра Франка: від видавця до творця

Frankiana of Petro Franko: From Publisher to Creator

Abstract

The article discusses the creative individuality of Petro Franko (1890–1941), a representative of the Franko literary dynasty and the youngest son of Ivan Franko. Petro Franko, in his roles as a publisher, artist, translator, and memoirist, continued the legacy of his father. The research is based on historical and documentary sources, including archival and library findings. The scholarly novelty lies in the reinterpretation of Petro Franko's Franko studies, which have been out of researchers' attention for some time due to the prohibition of promoting the heritage of Ivan Franko's son in Soviet literary studies. Petro Franko's life was abruptly ended by the totalitarian Stalinist regime, resulting in a limited literary legacy. Many creative ideas were left unfinished. Despite two voices in Petro Franko's Franko studies – the 'filial' (pre-Soviet period) and the 'director's' (Soviet occupation period) – his Franko studies had its peculiarities. The son had the ambition and mission to complete what his father had initiated. A pragmatic approach to Ivan Franko's creative legacy allowed the son to release the classic's literary works. Simultaneously, Petro Franko's Franko studies reveal the son's strong creative inclination towards intermedial dialogue: the desire to go beyond literature and adapt Ivan Franko's works for the theater and cinema. His memoirs, *Ivan Franko Zblyzka*, initiated a family memoir discourse about the father, emphasizing Franko as a 'whole man' and offering an intimate perspective on the writer.

Keywords: Franko literary dynasty, frankiana, publishing, memoirs, intermediality.

Характеризуючи літературно-мистецьке життя міжвоєнної Галичини, літературознавець Микола Ільницький відзначав, що в тогочасній атмосфері „довго відчувалася втрата найбільшого авторитета – Івана Франка, художнє слово, критичне судження та громадська позиція якого цілі десятиліття були орієнтиром і каталізатором літературно-мистецького життя всієї України”¹. Потреба присутності Івана Франка в духовно-культурному житті українства була очевидною. Суспільний і читацький запит на його тексти не згасав. А тому до видання творів свого батька та до їх художнього опрацювання в той чи той спосіб брався і син письменника – Петро Франко.

Постать Петра Франка протягом усього періоду радянської історії України була заборонена, а його таємниче зникнення у червні 1941-го до сьогодні оповите пеленою таємниць. Це стало причиною того, що кипуча діяльність багатогранного сина нашого класика довгий час перебувала поза увагою дослідників. А тому **мета студії** – розкрити творчу індивідуальність Петра Франка як представника літературної династії Франків, який у своїй видавничій діяльності, художній, мемуарній творчості продовжував справу свого батька. Розвідка базується на історико-документальних (зокрема архівних та бібліотечних) розшуках з використанням аналітичного, синтетичного, біографічного, бібліографічного, культурно-історичного, генологічного **методів**. **Новизна** дослідження полягає в виокремленні та науковому осмисленні франкознавчого доробку Петра Франка.

Франко-Син як видавець: плани, здобутки і втрати

Видавниче товариство „Франко Син і Спілка”. Восени 1919 року, повернувшись із дипломатичної місії з Белграда, молодший син Франка оселився у Відні і зайнявся організацією видавничої справи. 29 листопада того-таки 1919-го він підписав

¹ М. Ільницький, *На perekhrestyakh viku*: у 3 kn., Kyiv 2008, kn. 2, s. 324.

угоду з Антоном Крушельницьким як із головою видавничого товариства „Українська книжка”, згідно з якою передавав право на видання творів батька на наступні 10 років (тобто до кінця 1929 р.) цьому видавництву. Натомість „Українська книжка” зобов’язувалася виплачувати йому 15% від вартості частинами щороку 15 квітня і 15 листопада. Одначе з листа Петра Франка до Антона Крушельницького від 21 січня 1920 року стає зрозуміло, що адресант не був задоволений умовами цього договору². Видавництво не виконувало своїх зобов’язань перед спадкоємцем і не виплатило йому належну суму (йшлося про 100 тис. грн.). Відтак у своєму наступному листі від 12 лютого 1920 року до Антона Крушельницького (який у той час ще й був очільником педагогічної місії УНР) син Франка писав, що мусить визнати „умову за зірвану” зі сторони видавництва³.

Невдовзі по тому Петро Франко заснував власне видавництво „Франко Син і Спілка”. Уже самою своєю назвою це видавництво вказувало на Франка-Сина як на живого спадкоємця, продовжувача традицій і справи відомого класика, властиво Франка-Батька. Окрім низки видань у серіях „Пластовий книгозбір” та „Малий книгозбір”, 1921 року у Відні у видавництві „Франко Син і Спілка” вийшли ноти до слів Івана Франка та восьме (хоча на обкладинці значилося як „шосте”) видання поеми-казки „Лис Микита”. Це було на той час єдине видання „Лиса Микити”, що мало кольорову обкладинку⁴ (автором обкладинки був художник Микола Івасюк).

У планах видавництва була також публікація повісти „Захар Беркут”, поем „Мойсей” та „Пригоди Дон Кіхота” Івана Франка. У листі до матері, Ольги Франко, від 18 липня 1921 року з Відня Петро Франко порушував питання потреби „переписання

² Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv m. Lviv (TsDIAL), f. 361, op. 1, spr.146, s. 16.

³ Ibidem, s. 16, 17.

⁴ T. Franko, *Lys Mykyta. Krytychnyi rozbir poemy Ivana Franka* [v:] T. Franko, *Vybrane: u 2 t., uporiad. Ye. Baran, N. Tykholoz, Ivano-Frankivsk* 2015, t. 1, s. 378.

батькових творів з рукописів”⁵, що зберігались у Науковому товаристві імені Шевченка, зокрема йшлося про переклади драм Шекспіра та белетристичні тексти, яких ще не було надруковано. Подумував і про необхідність видання повного зібрання творів Івана Франка. Водночас, попри те, що фінансові справи видавництва йшли досить добре, син у листі до матері від 23 червня 1921 року, реалістично оцінюючи ситуацію, констатував, що „про повне видання нема навіть що мріяти”⁶.

Очевидно, видавничі плани та погодження справ із авторськими правами на видання творів Івана Франка і стали причиною поїздки Петра Франка у березні 1922 року до с. Довгого (тоді – на території Чехословаччини; нині – Іршавський р-н Закарпатської обл.), де впродовж 1921–1939 років жила його сестра Анна Франко-Ключко з чоловіком Петром та синами Тарасом і Мироном. Однак життя внесло свої корективи у видавничі проекти Петра Франка.

У травні 1922-го він повернувся в Галичину і невдовзі осів у Коломиї, де працював упродовж наступних восьми років учителем у гімназіях цього міста. У коломийський період свого життя Петро Франко ініціював видання батькових текстів. Зокрема, 1930 року у видавництві „Чорногора” в Коломиї з’явилося четверте видання поеми Івана Франка „Мойсей”. Водночас у цей час Петро Франко у справі популяризації і творчості батька перейшов від ролі видавця до ролі співторця його знакових текстів („Борислав сміється”, „Захар Беркут” та ін.).

Один за всіх: представник родини Франків у Харкові. Мешкаючи впродовж травня 1931 – липня 1936 років у Харкові, Петро Франко став представником родинних інтересів у франківських проєктах видавництва „Рух”, „Книгоспілка”, „Мистецтво” та ін.

У 1924–1931 роках харківське приватне (а згодом кооперативне) видавництво „Рух” у співпраці з приватним видавни-

⁵ V. Bon, *Lyst Petra Franka do materi* [v:] „Naukovyi visnyk Muzeiu Ivana Franka u Lvovi”, Lviv 2008, vyp. 8, s. 143.

⁶ Ibidem, s. 142.

цтвом „Книгоспілка” займалося виданням повного зібрання творів Івана Франка (кількість томів за задумом варіювалася від 28 до 40). Головними редакторами багатотомника були Іван Лизанівський та Сергій Пилипенко. Де-факто упорядкування томів належало І. Лизанівському, який у 1911–1912 роках був особистим секретарем Івана Франка. 1924 року дружина письменника Ольга Франко з Хоружинських надіслала І. Лизанівському доручення на друк творів свого чоловіка; видавництво „Рух” зобов’язувалося висилати до Львова гонорар до ста доларів щомісяця. Саму ж угоду між видавництвом і спадкоємцями укладено 15 грудня 1926 року. У видавництві „Рух” паралельно виходила і серія „Франківська бібліотечка”, яка в 1929 році налічувала вже близько 30 книжечок, що містили оповідання письменника, написані для широкого загалу.

Відтак комерційно-видавничі інтереси родини Франків у Харкові мав припилювати молодший син письменника. Щоправда, авторський гонорар видавництво постійно боргувало. Очевидно, саме питання авторських прав і гонорару за видані томи мав на увазі Петро Франко, коли в листі до брата Тараса від 14 жовтня 1930 року писав: „Я вже дістаю пашпорт і поїду по душу Лиз[анівського]. Напиши, де є умова з ним. Буду мусіти взяти її відпис”⁷. Знаючи про наміри Петра виїхати на працю до УСРР, його сестра, Анна Франко-Ключко, ще 11 квітня надіслала йому доручення, згідно з яким передавала братові право на свою частку авторських прав на видання творів Івана Франка. Однак видання творів письменника зупинилося на тридцятому томі... І на заваді тут стало не лише фінансове питання, а й доля головного упорядника. У ніч проти 2 березня 1931 року І. Лизанівського було заарештовано у справі „Українського національного центру” (1930–1932) і невдовзі засуджено до 6 років концтаборів.

Хвилюючись за долю видання, Петро Франко в листі з Харкова до голови НТШ Кирила Студинського від 9 жовтня 1931

⁷ Viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohii Instytutu literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy (IL), f. 3, № 5094.

року звертався від імені Державного видавничого об'єднання України з проханням допомогти у справі повного видання творів Івана Франка і надіслати список письменникового архіву, що зберігався в НТШ, а також скопіювати архівні джерела дуже точно разом із усіма „перечеркненнями та можливими похибками”⁸. Усі ці матеріали мала привезти до Харкова Петрова дружина, Ольга з Білевичів. Одначе, попри всі намагання Петра Франка активізувати діяльність щодо підготовки повного академічного видання творів Івана Франка, ця справа все-таки призупинилася...

Плакат „Іван Франко”: історія нездійсненого задуму і втраченого портрета. 1933 року видавництво „Мистецтво” планувало видати кольоровий плакат „Іван Франко”, за основу для якого мали слугувати портрет письменника, фотографії та невелика текстова довідка про Івана Франка. Для цієї роботи Петро Франко передав до видавництва „Мистецтво” оригінали ще не опублікованих світлин Івана Франка і два кольорові портрети (великий розміром 90×70 см та малий 60×45 см), один із яких заплановано було репродукувати на плакаті. Копій із цих матеріалів видавництво так і не зробило, ба більше – урешті-решт узагалі передумало будь-що друкувати. Одначе трагізм ситуації полягав у тому, що під час підготовки отого нереалізованого видавничого проєкту з вини директора видавництва, п. Грудини, пропав „найцінніший портрет Івана Франка” (оцінений у 10 тисяч крб.)⁹. Ішлося про великий портрет пензля Юліана Панькевича, намальований з натури (орієнтовне датування 1904–1905 рр.).

Усі намагання віднайти портрет Івана Франка роботи Юліана Панькевича завершилися невдачею. Листування з різними інстанціями УРСР у цій справі Петро Франко наполегливо провадив до квітня 1939 року: не раз звертався до дирекції

⁸ TsDIAL, f. 362, op. 1, spr. 406, s. 11–11 zv.

⁹ Lvivskyi natsionalnyi literaturno-memorialnyi muzei Ivana Franka (LMIF). Arkhiv muzeiu, op. 1, spr. 7.

видавництва „Мистецтво” в Харкові й Києві (22 жовтня 1936 р., 13 жовтня [1937 р.]¹⁰, до Всеукраїнського виконавчого центрального комітету солдатських і робітничо-селянських депутатів УРСР у Києві (9 грудня 1936 р., 23 грудня 1937 р.)¹¹, до Ради Міністрів України, до Міністерства закордонних справ Польщі в Харкові, до Консульства УРСР у Львові та ін. Усе було марно. Портрет так і не повернувся до Львова...

Уявлення про портрет дає фото, зроблене у вітальні („сальоні”, що разом був і кабінетом) дому Івана Франка в день його похорону: портрет роботи художника Ю. Панькевича, який зобразив письменника за робочим столом, висів акурат над домовиною Івана Франка. 2018 року на замовлення Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка (з ініціативи директора Б. Тихолоза) заслужений художник України Юрій Лесюк виконав репліку картини Ю. Панькевича „Іван Франко за робочим столом”. Тож цей портрет знайшов своє місце у кабінеті письменника в Домі Івана Франка у Львові.

Франко зблизька і з віддалі: „синівський” і „директорський” дискурси

Син за Батька: художня франкіана. Петро Франко – єдиний зі всіх дітей письменника, хто „ризикнув” стати співавтором батька, зокрема його незакінченого роману „Борислав сміється”. Початково твір з’являвся частинами від номера до номера у львівському журналі „Світ” упродовж 1881–1882 років (№ 1–21), але через припинення виходу часопису восени 1882 року Іван Франко так його й не дописав: текст „Борислав сміється” уривався на XX розділі. Дозвіл на завершення твору дав синові сам письменник. Принаймні так твердив у своїх мемуарах Петро Франко:

¹⁰ Ibidem, s. 17, 33–33 zv.

¹¹ Ibidem, s. 18, 32–32 zv., 45 zv.

Коли я нагадував Батькови, щоби докінчив свої твори „Основи суспільности” та „Борислав сміється”, Батько сказав: „Докінчи сам” і розказав мені дещо. Я докінчив „Борислав сміється” і то в виді змісту, бо п. Федорців [Федь Федорців. – Н. Т.] дуже квапив – він був редактором творів Батька. Цю повість я потім переробив на драму¹².

Тож завершений варіант роману „Борислав сміється” уперше вийшов як книжка в 1922 році з друкарні книжкового видавництва НТШ (місце видання Львів–Київ) із закінченням, яке „передає на основі оповідання автора його син Петро Франко” і з обкладинкою у стилі арт-деко Петра Ковжуна. Цей книжковий варіант складався з двадцяти трьох розділів: фрагмент, який дописав Петро Франко, був відносно невеликий (с. 275–280). Відрізнявся він від основного авторського тексту і за стилем: виклад був радше конспективним, схематичним, аніж художнім.

Поза тим в архіві Івана Франка зберігся автограф начерку плану наступних семи розділів роману „Борислав сміється”, згідно з яким увесь текст мав налічувати двадцять сім розділів. Окремо зберігся також автограф початку XXI розділу¹³. Однак закінчення, яке запропонував Петро Франко, відрізнялося від того плану, що зафіксував собі Іван Франко. На це вказував свого часу і другий син письменника Тарас Франко, який, досліджуючи бориславський цикл Івана Франка, був добре ознайомлений із авторськими рукописами, а 1952 року навіть захистив кандидатську дисертацію на тему „Іван Франко і Борислав”¹⁴; на це звертали увагу також і упорядники п’ятдесятитомного видання творів Івана Франка¹⁵.

У машинописному варіанті своєї дисертації про Борислав Тарас Франко відверто назвав закінчення твору Петра Франка „невдалою спробою”¹⁶. Гадаю, така змістова розбіжність між

¹² P. Franko, *Ivan Franko z blyzka*, Lviv 1937, s. 31.

¹³ IL, f. 3, № 335.

¹⁴ T. Franko, *Vybrane: u 2 t., uporiad.* Ye. Baran, N. Tykholoz, Ivano-Frankivsk 2015, t. 1, s. 528.

¹⁵ I. Franko, *Zibrannia tvoriv: u 50 t.*, Kyiv 1978, t. 16, s. 505.

¹⁶ Mizhnarodnyi fond Ivana Franka (MFIF), № 416.

планом батька і закінченням сина була пов'язана з тим, що Петро Франко, дописуючи текст роману, не працював із рукописами Івана Франка. Ба більше, він міг навіть не знати про той письмовий план, який зберігався серед батькових автографів. Та й часу на пошуки тоді не було („п. Федорців дуже квапив”!).

Бажаючи популяризувати творчість свого батька серед широких мас, Петро Франко також переробив на драми повість Івана Франка „Захар Беркут” (1928), роман „Борислав сміється” (1930) та казку „Без праці” (1930). У своїх драматичних переробках він намагався не відступати від загальної концепції, проблематики й ідеї, які були властиві батьковим першотекстам. У п'єсах фігурують здебільшого ті самі персонажі, що й у прозі Івана Франка. Звісно, переробка прозових творів на драми вимагала врахування особливостей цього роду літератури. А тому дію подекуди інтенсифіковано, а другорядні сюжетні лінії скорочено. Щоправда, модні тренди нової доби та власні симпатії до руханки і спорту, вочевидь, вплинули на те, що в п'єсі Петра Франка „Без праці” донька графа Ніна грає в теніс.

Одначе літературна франкіана Петра Франка, як слушно зазначала його небога Зеновія Франко, „не була визначальною в його творчому доробку, а була скоріше даниною великому батькові, продиктованою синівським обов'язком. Спадщину батька він ніколи не розглядав капіталом, на проценти якої мав жити, не збирався стригти купони з її акцій”¹⁷. І це було правдою.

Син про Батька: мемуари „Іван Франко зблизька”. 1937 року в часописі „Рідна школа” побачили світ чудові спогади Петра Франка про батька „Іван Франко зблизька”. Він написав їх у травні 1937-го та опублікував із нагоди 21-х роковин смерті Івана Франка. Того-таки року мемуари вийшли також окремим виданням у серії „Бібліотека «Рідної школи»” (Вип. ч. 7). Цю невеличку книжечку супроводило п'ять зображень, світлин-портретів

¹⁷ Z. Franko, *Petro Franko u vymirakh chasu* [v:] Z. Franko (1925–1991): *Statti. Spohady. Materialy*, Lviv 2003, s. 64.

класика: два фото І. Франка у вишиванці (1881 та 1896 рр.), світлина письменника в колі сім'ї на сходах родинної вілли на вул. Понінського, 4 (1904 р.), а також репродукції двох портретів Івана Франка – пензля Івана Труша (у музейній збірці здогадно датований 1912–1913 рр.) та Фотія Красицького (початий 1914 р., завершений 1940 р.).

Спогади Петра Франка про батька хронологічно були найпершими серед мемуарів інших дітей письменника. Бо ж книги спогадів Тараса Франка „Про Батька” й Анни Франко-Ключко „Іван Франко і його родина” побачили світ 1956 року, у соту річницю від дня народження та 40-у річницю від дня смерті письменника. На жаль, до цього батькового ювілею Петро Франко не дожив... Можливо, переживши непрості моменти свого побуту в Харкові¹⁸, він передчував, що доля не подарує йому аж так багато часу... А можливо, прагнучи бути завжди й в усьому першим, захотів бути першим і тут.

Хоч би там як, але ці спогади написав уже зрілий чоловік на 47-му році життя. У такому віці людині властиво обдумувати пройдений життєвий шлях, переосмислювати своє місце у світі, замислюватися над джерелами формування себе як особистості, а також – чутися продовжувачем родинних традицій. Тим паче, що суспільні очікування від представника роду великого Франка зобов'язували не забувати про мемуарний жанр.

Натомість Петро Франко, пишучи про Івана Франка зблизька, нюансував на особливостях батькових захоплень: на рибальстві (аж до конкретних видів риб, що їх ловив письменник, і рибальських снастей) та грибництві (види грибів, які він любив збирати), на пристрасті до мандрів і туристики. Розповів мемуарист і про кулінарні вподобання письменника, про його велику працелюбність та знання мов. Цікаво, що син-спортовець зосередив свою увагу і на ставленні батька до руханки, не забув згадати і про хімію, зазначивши, що „хемією Батько не

¹⁸ N. Tykholoz, *Petro Franko: Formula doli. (Zhyttiepys na tli doby)*, Lviv 2021, s. 141–165.

цікавився і з моїх дослідів кепкував”¹⁹. Цінними в мемуарах Петра Франка є згадки про гостей Франкового дому, друзів і приятелів письменника. Коротко, але дуже влучно, означив син і батькову дружбу зі священниками, шанобливе ставлення до митрополита Андрея Шептицького.

Спогади Петра Франка про свого Батька і сьогодні є важливим джерелом пізнання справжнього „живого” образу Івана Франка як „цілого чоловіка”. Їхньою великою перевагою на тлі іншої мемуарної літератури про письменника був не лише час створення (велике щастя, що вони з’явилися у дорадянський період!), а й ті відвертість і щирість, із якими їх написано. Постаць Івана Франка його наймолодший син прагнув зобразити саме **зблизька**, з родинної дистанції, а не на високому постаменті: як людину з плоті і крові, а не недосяжний ідеал. Пізніші радянські трансформації та аберації іконічної постаті „великого Каменяра” безмежно віддалили його образ від такої автентичної візії, викривили на догоду ідеологічним потребам тоталітарного політичного режиму. Лише в ХХІ столітті пострадянське франкознавство поступово повертається до закладеної у мемуарній силуетці Петра Франка парадигми рецепції „письменника зблизька” замість „об’єкта культу”.

Гіркий парадокс полягає в тому, що невдовзі сам Петро Франко змушений був пристосовувати свій франкознавчий дискурс до радянських ідеологічних кліше.

В окупації: „директорська” франкіана 1940–1941 років. Франкіана Петра Франка періоду 1940–1941 років, що припадає на час радянської окупації Західної України (так звані „перші совіти”) і його директорування в музеї, позначена впливом і вимогами радянської системи. У фондах Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка збереглася низка рукописів і авторизованих машинописів Петра Франка, серед яких статті, промови і повідомлення українською і російською мовами: „[Історія музею Івана Франка у Львові]”,

¹⁹ P. Franko, *Ivan Franko z blyzka*, Lviv 1937, s. 22.

„Святошне відкриття Музею Івана Франка у Львові”²⁰, „Музей Івана Франка во Львові”, „Ще кілька слів про нахідку драм Івана Франка” (датована 9 липня 1940, у співавторстві з І. Радловською), „Франко для народу – народ для Франка” (4 серпня 1940), „Іван Франко”, „Антирелігійні погляди в творах Івана Франка”, „Франко в поклін Шевченкові” (15 березня 1941), „Країна Рад любить і шанує своїх кращих синів” (14 травня 1941), „Іван Франко і його родинне село” (8 червня 1941). Усі вони якоюсь мірою є даниною часу та тоталітарному режимові сталінської доби. Але і в них подибуємо живі й цікаві моменти, які міг розповісти про батька тільки син. Зокрема, в „[Історії музею Івана Франка у Львові]” йдеться не лише про першу експозицію Музею Івана Франка у Львові. У цьому тексті натрапляємо на цінний спогад про те, як письменник із дітьми садив сад:

Коли І. Франко почав будувати тую свою хату – кругом було порожнє місце, якщо не числити кілька дерев, що росли де попало та з яких більшість треба було викорчувати. Ми, діти, розчистили місце, обладнали шкарпи і за проводом Батька пішли до садівників купувати дерева. Батько вибирав, а ми жвавенько ладували дерева на плечі і в триумфальнім поході принесли до хати. Тут Батько з нами покопав чималі ямки, ми накидали туди трісок, усяких відпадків і Батько засадив біля двох десятків яблук, слив, два волоські горіхи, з них один цієї зими замерз і ледви чи відновиться. Поміж великі дерева ми засадили порічки червоні, білі та чорні, агREST, малину та всякі квіти.

Коли ми засаджували маленькі щепи, я запитав Батька, коли будуть яблука.

– За яких п’ять-шість років, – відповів Батько.

– О, так довго чекати! – сказав я.

– Ні, чекати не треба, – пожартував Батько. – Вони все одно виростуть²¹.

У листі-спогаді до школярів від 20 червня 1940 року Петро Франко оповідав історію про шевця Яворського, в якого сім’я Франків шила взуття²². Цінною для сучасного франкознавства

²⁰ LMIF, inv. № 7262/785 ор.

²¹ LMIF, № 7267/790 ор.

²² К. Zozuliak, *Dostovirnyi dokument* [v:] „Naukovyi visnyk Muzeiu Ivana Franka u Lvovi”, Lviv 2012, vyp. 11, s. 437–440.

є також одна з останніх статей Петра Франка – „Іван Франко і його родинне село”, – де син звертав увагу на вплив Нагуєвичів як родинного села письменника на формування його особистості, говорив про улюблені заняття свого батька, акцентував на його великій працездатності:

Іван Франко умів безмірно заглиблюватися у роботу. Коли працював, доти не помічав, що коло нього діється. До обіду та вечері треба було кликати Івана Франка майже силоміць. Звичайно відповідав „Зараз” і писав далше. Часто діти мусіли бігти брати батька і тягнути до стола, де вже вистигав росіл²³.

Такими і схожими мемуарними свідченнями часом ділився Петро Франко і з відвідувачами музею. Одначе рука внутрішнього цензора завжди стримувала його. Не все міг розповісти на публіку. Те, що часом дозволяв собі у форматі „усного” франкознавства, не могло існувати у письмовому варіанті, бо ж порушувало канон радянського франкознавства. Натомість публікації у тогочасній пресі були доволі скупими на які-небудь прояви живого чуття. Ось-як, скажімо, статейка Петра Франка „Відкриття музею Івана Франка у Львові”²⁴, що була написана у стенографічно-інформативному, сухому, беземоційному ключі з обов’язковими вдячними згадками імені Сталіна та іншими ритуальними стилістичними пасажами радянської епохи.

У 1940–1941 роках Петро Франко активно працював над польськими та російськими перекладами творів Івана Франка. Перекладав польською мовою і готував до друку поеми „Іван Вишенський” (28 вересня 1940), „Лис Микита”, „Мойсей”, оповідання „Ріпник” (у першій редакції). Художник Іван Косинін навіть намалював обкладинку до перекладу поеми „Іван Вишенський”, одначе видання так і не побачило світу. Здійснив переклади російською мовою художньої прози Івана Франка. Так,

²³ LMIF. Arkhiv muzeiu, op 2, spr. 1, s. 11 zv.

²⁴ P. Franko, *Vidkryttia muzeiu Ivana Franka u Lvovi* [v:] *Chornomorska komuna* [Odesa] 1940, vid 27.X.

перекладені Петром Франком повість „Захар Беркут”, оповідання „Малий Мирон”, „Панщизняний хліб”, „Сам собі винен”, казка „Старе добро забувається” збереглися у фондах Музею Івана Франка у Львові.

У той час Петро Франко також переробляв на **драми** романи Івана Франка „Для домашнього огнища” та „Основи суспільности”, перекладав російською мовою свою драму за текстом роману Івана Франка „Борислав сміється”. Планував також „здраматизувати” (тобто переробити на драми, за його-таки висловом) батькові романи „Перехресні стежки”, „Петрії і Довбущуки”, повість „Великий шум”, оповідання „Як Юра Шикманюк брів Черемош”.

Усі ці напрацювання Петра Франка у галузі франкознавства у 1940–1941 роках – статті, переклади, переробки, промови – здебільшого так і залишилися неопублікованими. Деякі з цих текстів у той чи той спосіб дійшли до своїх реципієнтів: „[Історія музею Івана Франка у Львові]” лягла в основу радіопрограми „Останні вісті” на львівському радіо за участю Петра Франка 26 червня 1940 року; промову „Святошне відкриття Музею Івана Франка у Львові” почули 10 жовтня 1940 року перші відвідувачі на святковому відкритті музею; фрагменти перекладів поеми „Іван Вишенський”, повісті „Захар Беркут”, перероблені на драми романи Івана Франка „Для домашнього огнища” та „Основи суспільности” Петро Франко зачитував на літературних вечірках у Музеї Франка у Львові. Однак роботу над цими текстами усе ж було різко перервано у червні 1941 року, коли НКВС „евакуювало” Петра Франка у невідомому напрямку назавжди.

В архіві Музею Івана Франка у Львові зберігся промовистий документ під назвою „План праці Франка Петра Івановича на 1941 р.”²⁵, що налічує 26 позицій, серед яких підготовка до друку окремих томиків поезії Івана Франка для дітей дошкільного віку, для молоді, для старших, для селян, лекцій про драматичні та дитячі твори письменника, підбір казок для ілюстрацій; збирання

²⁵ LMIF. Arkhiv muzeiu, op. 1, spr. 7, s. 197–199.

матеріалів до біографії класика, написання статей „Іван Франко на дозвіллі”, „Панщина в творах Івана Франка”, „Молодість і творчість Івана Франка”, „Останні роки творчої праці Івана Франка”, „Сім’я Івана Франка”, „Син про батька, письменника, поета, літератора, драматурга”, розвідок про 25-літній та 40-літній ювілеї творчої діяльності Івана Франка, переклади роману „Перехресні стежки” та повісти „Великий шум”, виготовлення плакату „Іван Франко”, „здраматизування” низки прозових текстів Івана Франка та ін. Одначе, усі ці плани так і не довелося зреалізувати молодшому синові Івана Франка...

Незавершена повість Петра Франка „Іван Франко”. Серед незавершених письменницьких проєктів Петра Франка залишилася й біографічна повість „Іван Франко”, яка була однією з перших спроб змалювати образ письменника в художній літературі.

Авторизований машинопис повісти (усього 15 розділів) зберігся у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника²⁶. Рукопис другого розділу „Забава” із правками зберігся у Львівському національному літературно-меморіальному музеї Івана Франка²⁷. Причому правки з рукописного варіанту враховані у збереженому машинописі. Уперше цю повість опублікували 2013 року дослідники Марія Войціцька і Яким Горак²⁸.

Роботу над повістю Петро Франко розпочав згодом на початку 1940 року. Восьмий розділ повісти під назвою „У Дрогобичі” має авторське датування „8. II. 1940 р.”. З наказів і протоколів засідань музею Івана Франка у Львові чітко видно, що робота над текстом твору тривала ритмічно упродовж 1940 і 1941 років і належала до пріоритетних планових завдань директора. Про працю над повістю згадував Петро Франко на відкритті музею 10 жовтня 1940 р., а вже 16 листопада того-таки

²⁶ Viddil rukopysiv Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky im. V. Stefanyka NAN Ukrainy (VR LNNBU), f. 192, spr. 56, papka 2.

²⁷ LMIF, № 1444 or.

²⁸ P. Franko, *Ivan Franko*, uporiad. M. Voitsitska, pisliamova Ya. Horak, Lviv 2013.

року він зачитав для присутніх перший розділ своєї повісти про батька²⁹. Уривки з біографічної повісти „Іван Франко” (у деяких документах жанр визначено як „роман”) мали увійти до першого збірника Львівського музею Івана Франка (надрукований тираж збірника було знищено влітку 1941 року німецькою бомбою).

За задумом автора, повість мала показати життя Івана Франка „від початку до максимального розвитку, до хвилі написання „Мойсея”³⁰. Одначе, як відомо, Петро Франко не встиг її завершити. Звісно, складно аналізувати незавершений текст, тим паче що його створення було гвалтовно перерване трагічною загибеллю автора. Бо ж не знаємо напевне, як творець бачив цілість своєї повісти і який текст мав стати вислідом його праці. Сумарно збереглося 15 розділів. Не скрізь удається відстежити послідовність розділів, одна частина з яких має авторську нумерацію, а інша – не має її. Прикметно, що перші розділи повісти (1–14) розповідають до дитинства Івана Франка і роки навчання у Дрогобицькій гімназії, а останній (позначений як 25-й) розділ під назвою „В горах” переносить читача у 1903 рік і показує головного героя уже як батька у колі дружини і дітей під час поїздки до Криворівні.

Першопублікатор цього тексту Я. Горак уважає, що „машинопис повісті не представляє всього твору і більша його частина втрачена”³¹. Одначе, гадаю, тут доречніше говорити не стільки про „утраченість”, скільки саме про незавершеність роботи над текстом, що була перервана кривавим воєнним літом 1941-го. На це вказують незакінченість і непропрацьованість окремих сюжетних ходів повісти, неузгодженість характеристик персонажів, колажність, подекуди навіть компілятивність письма, зокрема широке, часом аж буквальне, використання художніх

²⁹ P. Franko, *Sviatochne vidkryttia Muzeiu Ivana Franka u Lvovi* [v:] „Naukovyi visnyk Muzeiu Ivana Franka u Lvovi”, Lviv 2012, vyp. 12, s. 62.

³⁰ Literaturnyi vechir v muzeiu Ivana Franka [v:] Ibidem, s. 87.

³¹ Ya. Horak, *Nezakinchena povist pro Ivana Franka* [v:] P. Franko, *Ivan Franko*, Lviv 2013, s. 206.

автобіографічних текстів Івана Франка як одного з джерел натхнення при описі дитячих та гімназійних років головного героя. Художнє опрацювання історій з оповідань Івана Франка „Малий Мирон”, „Під оборогом”, „У кузні (Із моїх споминів)”, „Оловець”, „У столярні (Із моїх споминів)”, „Schönschreiben” та „Отець-гуморист” лягло в основу відповідно наступних розділів повісти: „Івась вчиться думати”, „Буря”, „У кузні”, „Івась пише”, „В Дрогобичі”, „В другому класі” та „Веселий професор”, „Волянський”, „Пан Білінський”. Одначе за такого підходу виразно простежується метатекстуальна вторинність повісти сина щодо першоджерел, якими слугували тексти батька. Головний герой, малий Івась, у розділі „Івась вчиться читати” характеризується то як друга дитина у сім’ї Якова і Марії, то як „наймолодший”; а в розділі „Вищі класи” він раптом стає „найстаршим” з братів³².

Загалом складається враження, що текст перебував на первинній, робочій стадії написання і потребував доброї вичитки як із боку автора, так і з боку радянського літредактора. Впадає у вічі і те, що текст повісти практично не помаркований стилістикою і пафосом радянського часу, так що може скластися навіть враження, що він випадає із радянського періоду творчості Петра Франка. Одначе, гадаю, відсутність радянської патетики і стандартних для того часу літературних кліше, як це не парадоксально, також свідчать про ту стадію написання, коли цілості ще нема.

Найціннішим у творі є останній збережений розділ „В горах”. Він стилістично випадає із загальної канви повісти, більша частина якої усе ж переповідає історію малого Івася за автобіографічними оповіданнями Івана Франка. Натомість розділ „В горах” писаний на основі власного досвіду Петра Франка і є важливим джерелом до пізнання туристичних маршрутів сім’ї Франків. Текст має виразні ознаки мемуарного оповідання і подає маловідомі факти не лише про сімейну поїздку Івана і Ольги Франків разом із дітьми Андрієм, Тарасом, Петром

³² Ibidem, s. 28, 32, 165.

і Анною на вакації 1903 року до Криворівні, а й про побут Франків на Гуцульщині. Навіть із найдрібніших деталей, про які згадує автор, видно, що текст цього розділу писаний зі знанням справи і з перепроживанням щасливих митей минулого.

Петро Франко докладно описує маршрут (зі Львова через Коломию, Буківець до Ясенова Горішнього і далі до Криворівні) та транспорт (поїзд – поштовий візок – фіра), яким добиралися мандрівники, страви, які споживали в дорозі, людей, з якими бачилися, і місця, у яких зупинялися на ніч (сім'я лікаря Кобринського, поштовий будинок), речі, пакунки і навіть тварин (кролика і черепаху), яких везли зі собою. Шлях зі Львова до Криворівні у той час був непростим: Франки їхали три дні і двічі зупинялися на ночівлю, щоб добратися до місця свого літування.

Колоритно змальовує автор членів сім'ї гуцула Мітчука, що мешкав на правому березі річки Черемош, у якого зупинялися Франки у Криворівні у 1900–1906 роках. Текст розділу помережаний цікавими фактографічними і мемуарними деталями, які міг знати лише син класика, ось-як, скажімо, детективна історія домашньої черепахи, яку Франки привезли з собою до Криворівні:

З цєю черепахою вийшла така історія, що за тиждень або два сприкрилося їй жити в хаті, полізла в город та й пропала. І що Франчата не нашукалися – не могли її знайти... Пропала. Аж на другий рік, коли Франки приїхали знову, Мітчук показав їм скелет черепахи, котрий найшов на горі Кичери. Яким робом попала черепаха на стрімкий верх гори, не знати. Якийсь фальшивий інстинкт витягнув її туди, де вона загинула від морозу³³.

Спосіб побуту Франків у Криворівні, туристичні походи в гори, на Писаний Камінь, до Довбушевих Церков, збирання дарів лісу, занурення у творчість, зустрічі з іншими літниками, парохом Олексою Волянським, місцевими гуцулами – усе це описує Петро Франко у своєму розділі „В горах”.

³³ Ibidem, s. 185.

За емоційно-настроевою формою, увагою до гірських краєвидів та безтурботністю розповіді цей текст нагадує мемуарне оповідання Тараса Франка „На Чивчин!”³⁴, яке, щоправда, було написане пізніше, 1955 року, але також зафіксувало щасливі миті родинних мандрів у гори 1903 року.

Властиво всі ці дрібнички й деталі, на яких зупиняється автор (розмова з малим гуцуликом, особливості карпатської флори і фауни, широчінь і краса чорногірських краєвидів та ін.) додають неповторного чару та гуцульської автентики у тій проекції, у якій її сприймали львівські літники.

Кіносценарій до фільму „Борислав сміється”. Окремо слід згадати і працю Петра Франка над кіносценарієм до фільму „Борислав сміється”. У статті Н. Большакова „Советская кинематография в 1940 году”, що вийшла 10 листопада 1939 року у всесоюзній газеті „Правда”, сповіщалося про те, що радянський кінематограф планує екранізувати повість Івана Франка „Борислав сміється”. Сценарій цього кінофільму написав Петро Франко у співавторстві з українським радянським письменником Юрієм Дольд-Михайликом (1903–1966), роботу було завершено в червні 1940 року. В основу кіносценарію покладено бориславський цикл Івана Франка (окрім повісти „Борислав сміється”, використано також сюжетні ходи з повісти „Воа constricator”, з оповідань „Навернений грішник”, „Яць Зелепуга” та ін.).

1941 року на Київській кіностудії художніх фільмів режисер Віталій Кучвальський розпочав зйомки. Було „пороблено численні фотознімки краєвидів і типів у Бориславі і Дрогобичі, але наслідком воєнних подій праця коло створення монументального фільму не була доведена до кінця”, – свідчив дослідник бориславського циклу, брат Петра і середульший син письменника Тарас Франко³⁵. Семен Свашенко виконував роль Прийдиволі, Йосип Гірняк знімався в ролі Василя Півторака. Фільм було відзнято майже до половини, але з початком

³⁴ Т. Franko, *Na Chyvchyn!* [v:] T. Franko, *Vybrane*, op. cit., t. 1, s. 681–687.

³⁵ MFIF, № 408, s. 132.

Другої світової війни роботу призупинили. „Зняті матеріали, негативи, копії тощо не входили до списку цінностей студії, що підлягали евакуації. <...> Усе, що не вивозилось, співробітники студії потопили в Дніпрі, аби не залишити ворогові. <...> Від звукової постановки «Борислав сміється» не залишилось жодних слідів ні в спеціальній літературі, ні в сховищах фільмофонду”³⁶. У повоєнні роки роботи над фільмом не відновили.

Висновки. Серед франкознавчого доробку дітей Івана Франка франкіана Петра Франка кількісно невелика. І пов’язано це головним чином із тим, що життя наймолодшого сина письменника безжально обірвав тоталітарний сталінський режим. Чимало текстів і творчих задумів Петрові Франку так і не судилося завершити. Попри два голоси франкіани Петра Франка: „синівський” (дорадянського періоду) і „директорський” (періоду радянської окупації), його франкознавчий доробок мав свої виразні прикмети. Найперше, Петро Франко мав амбіцію і місію завершувати те, що почав його батько. При цьому син не мав комплексу чи якихось застережень з проводу того, що він може бути не гідним цієї місії. Петро Франко не ставився до творів батька як до недоторканної святості і цим часто давав їм друге життя. Прагматичне ставлення до творчого доробку Івана Франка дозволяло синові стимулювати републікації творів класика. По-друге, франкіана Петра Франка виявляє великий творчий потяг сина до інтермедіального діалогу: прагнення вийти за межі літератури і адаптувати твори Івана Франка до театральної сцени та кінематографу. Окремо слід відзначити й те, що Петро Франко своїми споминами „Іван Франко зблизка” започаткував родинний мемуарний дискурс про Батька, акцентувавши на парадигмі Франка як „цілого чоловіка” та погляді на письменника „зблизка”.

³⁶ L. Briukhovetska, *Ne zalyshylos zhodnykh slidiv*, http://www.ktm.ukma.edu.ua/show_content.php?id=1258 [dostup: 02.02.2025].

References

- Bon V., *Lyst Petra Franka do materi* [v:] „Naukovyi visnyk Muzeiu Ivana Franka u Lvovi”, Lviv 2008, vyp. 8, s. 142–143.
- Briukhovetska L., *Ne zalyshylos' zhodnykh slidiv*, http://www.ktm.ukma.edu.ua/show_content.php?id=1258 [dostup: 02.02.2025].
- Franko I., *Zibrannia tvoriv*: u 50 t., Kyiv 1978, t. 16.
- Franko P., *Ivan Franko*, uporiad. M. Voitsitska, pisliamova Ya. Horak, Lviv 2013.
- Franko P., *Ivan Franko z blyzka*, Lviv 1937.
- Franko P., *Sviatoshne vidkryttia Muzeiu Ivana Franka u Lvovi* [v:] „Naukovyi visnyk Muzeiu Ivana Franka u Lvovi”, Lviv 2012, vyp. 12, s. 60–63.
- Franko P., *Vidkryttia muzeiu Ivana Franka u Lvovi* [v:] *Chornomorska komuna* [Odesa], 1940. Vid 27.X.
- Franko T., *Vybrane*: u 2 t., uporiad. Ye. Baran, N. Tykholoz., Ivano-Frankivsk 2015.
- Franko Z., *Petro Franko u vymirakh chasu* [v:] *Z. Franko (1925–1991). Statti. Spohady. Materialy*, LNB im. V. Stefanyka NAN Ukrainy, Lviv 2003, s. 63–76.
- Horak Ya., *Nezakinchena povist pro Ivana Franka* [v:] Franko P., *Ivan Franko*, Lviv 2013, s. 197–208.
- Ilnytskyi M., *Na perekhrestyakh viku*: u 3 kn., Kyiv 2008.
- Literaturnyi vechir v muzeiu Ivana Franka* [v:] „Naukovyi visnyk Muzeiu Ivana Franka u Lvovi”, Lviv 2012, vyp. 12, s. 87–90.
- Tykholoz N., *Petro Franko: Formula doli. (Zhyttiepyis na tli doby)*, Lviv 2021.
- Zozuliak K., *Dostovirnyi dokument* [v:] „Naukovyi visnyk Muzeiu Ivana Franka u Lvovi”, Lviv 2012, vyp. 11, s. 437–440.
- Lvivskyi natsionalnyi literaturno-memorialnyi muzei ivana Franka (LMIF), № 1444 or.
- LMIF, № 7267/790 or.
- LMIF, inv. № 7262/785 or.
- LMIF. Arkhiv muzeiu, op. 1, spr. 7.
- LMIF. Arkhiv muzeiu, op. 2, spr. 1.
- Mizhnarodnyi fond Ivana Franka (MFIF), № 408, s. 132.
- MFIF, № 416.
- Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv m. Lviv (TsDIAL), f. 361, op. 1, spr. 146.
- TsDIAL, f. 362, op. 1, spr. 406.
- Viddil rukopysiv Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky im. V. Stefanyka NAN Ukrainy, f. 192, spr. 56, papka 2.
- Viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohii Instytutu literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy (IL), f. 3, № 335.
- IL, f. 3, № 5094.